

(pròpiament 'cap gran'); de *capiton* degué ser metàtesi la forma *catipons* usada entre nosaltres per a unes proteccions o embotits de borra en el cap de les mules: «hem oït ruidó d'esquelles --- no han estat altres que les quatre mules, posats sos *catipons*, que guiava lo Francesc amb molta fantasia», B. de Maldà (*Coll. B. Vida*, p. 243).

Cabdal adj. 'molt gran, principal', del ll. CAPITALIS 'principal, que afecta el cap o la vida, vital, mortal' [S. XIII: Jaume I, Desclot, Llull]; conservat també en les llengües germanes en les formes cast. *caudal*, oc. *cabdal*, fr. ant. *chetel* (*cheptel*), etc., per a les quals veg. DCEC I, 734a, REW, s. v. En la llengua moderna els usos del mot s'havien anat reduint molt, si bé la Renaix. li ha restaurat la seva utilització literària. S'ha conservat en un nivell popular en el Nord-est aplicat a grans artèries de regatge: *les agulles cabdals*, sobretot a la Salanca: a Santa Maria de la Mar hi ha una *ogúlz kabddál* que desaiuga a l'antic llit de la Tet, etc.; a Torrelles ensenyen tres *ogúlz kabddáls*: la de l'Onclat, la dels Cirerers, aquesta ja grossa, i la de l'Auca, curs d'aigua de gran importància (1960). A València Sanelo [D47rb] registra «tiu *capdal*: río caudaloso», que segons Giner i March encara (c. 1950) és usual allà avui en dia; sigui com vulgui això es troba ja en el S. xv en aquella terra (*Passi en cobles*) i és expressió molt castissa, digna de plena i activa restauració en la llengua literària general.

Cabdal subst. (*AlcM* II) no és mot genuí en la nostra llengua, sinó calc del castellà per a 'quantitat en béns o moneda', que hauria valgut més bandejar del tot o silenciar: en aquest sentit en català s'ha d'usar *cabal* i no ens cal altra cosa; no és menys dolent *cabdalós* per a 'abundós, cabalós' (a bandejar també aquest calc tolerat en *AlcM*). **Cabdaler* ant. 'capità, cap': *capdaler de cent cavalers* traduint *centurio* de l'original llatí en les *VidesR*, f° 77r1, n. 19. *Cabdalia* 'domini senyorial de terres o bestiar' [1285], «hauran comprat lo delme dels ciutadans o del terme salvant lo dret de *capdalis* e de cavallarýes» en el delme mallorquí del bestiar: frase que amb alguna variant surt encara un parell de vegades en aquest text de 1378-1401 (*BSAL* VIII, 365a); cf. *cabalia*, de sentit semblant, supra (darrere *cabal*).

Cabdell [fi S. XIII], del ll. CAPITELLUM, pròpiament 'petit cap', que s'aplicà al conglomerat de fils o corda, perquè aquest es formava estirant-los per la punta o petit cap del cordó, etc.: «femna qui meta res en *capdeyl* de lana o d'estam que vula vendre, que perda la lana», doc. ross. de 1298 (*RLR* v, 97): *que meta res* o sigui que hi entremescli algun bocí o afegit de teixit menys valuós que l'estam o la llana. És, d'altra banda, probable que més que un descendent pur i simple del substantiu CAPITELLUM, partint del verb derivat CAPITELL-ARE esdevingut *cabdellar* amb el sentit bàsic de 'caragolar o envolupar una tira tèxtil' començant i estirant-la pel seu cap o CAPITELLUM, el sentit del verb reaccionés sobre el sentit de CAPITELLUM 'petit cap de tira (de cordó)', etc. convertint aquest en el resultat voluminos del cabdell i ja no

simplement el cap de la tira; encara més probable que tot és que els dos canals semàntics (i formatius) es completessin i compenetressin. El cas és, de tota manera, que el mot apareix com un fet ben creat ja en temps de Llull, que l'usa repetidament en la seva obra poètica (c. 1311), *NCL*. III, 114.31, 133.526; o, c. 1400, en una història incorporada per Ag. en el seu *Recull d'Eximplis e Miracles*: «dues fembres se barallaven sobre un *capdell* de fil ---» (II, 87); veg. encara un doc. val de 1322 en el *DBal.*, etc.

És d'ús general fins a la frontera lingüística, rigorosament, pel Nord almenys, on se sent *kəddél* en rossellonès, i més a Ponent anoto *kəbdél de fil* a Arca-vell (1936), entrada d'Andorra. A l'Alt Pallars s'ha mantingut, però, en una forma més conservadora *kəbidél*, amb la -i- etimològica encara no sincopada, variant que anoto a tots els pobles de Cardós i Vall Ferrera (cert que a Tor i Ferrera també tenen la del català comú, però conversant notava que deien *kəbidél* com en els altres pobles, 1932-35); altrament l'àrea d'això continua fins a la Vall de Boí (per fer-lo amb la madeixa diu que «torcien el fil o llana entorn d'un aliure», 1973), i segons Krüger (*VKR* VIII, 262-3) s'estén això per tota la Vall d'Àneu, Barravés i Alt Isàvena (Les Paülis); mentre que a Andorra i, des de la Seu, Sort i Serradui, rius avall, ja usen el *cabdell* de la llengua comuna, i a Calvera admeten alhora un *capdell*¹² amb -t- i la forma *cabidell*.

És una suposició raonable admetre que el mot es degué haver estès fins al gascó pirinenc, on almenys en aranès es diu *kamišét*: aquest és el tipus GLOMUS-CELLUM diminutiu de GLOMUS, -MÉRIS, n., que ha deixat descendència en molts parlars d'oc i d'oïl (*loinceau*, etc.), estudiat per Antoine Thomas (en els seus *Essais i Nouv. Essais d'Et. Fr.*); el qual, eliminant per dissimilació la primera -L, pogué donar **gomušet* > *gomišét* segons la fonètica gascona, però el pas de la síl·laba inicial *go-*, que era d'esperar, a *ka-* només pot explicar-se per un compromís o encreuament amb el nostre *cabidell*. Dita popular valenciana: «lo primer que pren el sastre és el *capdell*», MGadea, *T. del Xè* I, 114.

Una acc. especial és la de 'aplec a manera de grumoll que formen al mig les fulles de certes hortalses': això es diu *cabdell*, que ja registra Cavanilles, 1798, *Obs.* II, 333, i aplicat això especialment a la col, *kəbdél de kól* «ull de col» a Àreu (1933) i Eivissa (PzCabrero), etc.; *col capdellat* en el *Dicc. Català-Aleman*y de 1502 (§ 1008, 12).

Amb sentits més transparents pel costat semàntic: el plural CAPITELLA 'els caps, els cims', neutre plural, ha donat el nom de *Cabdella*, el poble i vall en la capçalera de la conca del Flamicell; CAPITELLUM 'petit cap' > cast. ant. *cabdiello*, cast. mod. *caudillo*, gc. *cabdet* 'infant distingit' > 'jove noble',¹³ que pasà al fr. *cadet* 'germà jove', 'aprenent de militar'. Aquest havia deixat també alguna descendència en el català arcaic: veg. dos testimonis en textos del S. XIV aduïts en *AlcM* II, altres dos en el *DAG*.¹⁴

Cabdellar [S. XIII]; del raonament fet a dalt es pot deduir que *cabdellar* aplicat al fil o cordó és tan antic